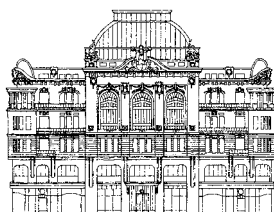

ЕКОНОМСКА КРИЗА: ПОРЕКЛО И ИСХОДИ

Зборник радова

SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS
DEPARTMENT OF SOCIAL SCIENCES
Economic Sciences Committee

ECONOMIC SCIENCES COLLECTION
Book XIV

ECONOMIC CRISIS: ORIGINS AND OUTCOMES

Proceedings
of the Conference
CRISIS: ORIGINS AND OUTCOMES
held at SASA on April 20, 2010

Accepted for Publication at the 10th Session of the Department of Social Sciences
of the Serbian Academy of Sciences and Arts, held on December 14th, 2010
after being reviewed by
Corresponding Member Časlav Ocić, University Professors Oskar Kovač,
Mladen Kovačević,
Ljubomir Madžar, Blagoje Babić, Milovan Mitrović, Đorđe Popov and Rajko Bukvić

Editor
Academician
ČASLAV OCIĆ

BELGRADE
2018

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ
ОДЕЉЕЊЕ ДРУШТВЕНИХ НАУКА
Одбор за економске науке

ЕКОНОМСКИ ЗБОРНИК
Књига XIV

ЕКОНОМСКА КРИЗА: ПОРЕКЛО И ИСХОДИ

Зборник радова
с научног скупа
КРИЗА: ПОРЕКЛО И ИСХОДИ
одржаног у САНУ 20. априла 2010. године

Примљено на 10. скупу Одељења друштвених наука
Српске академије наука и уметности 14. децембра 2010.
на основу реферата
дописног члана Часлава Оцића, универзитетских професора Оскара Ковача,
Млађена Ковачевића, Љубомира Маџара, Благоја Бабића,
Милована Митровића, Ђорђа Попова и Рајка Буквића

Уредник
академик
ЧАСЛАВ ОЦИЋ

БЕОГРАД
2018

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ
ОДЕЉЕЊЕ ДРУШТВЕНИХ НАУКА
Одбор за економске науке

SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS
DEPARTMENT OF SOCIAL SCIENCES
Economic Sciences Committee

**ЕКОНОМСКА КРИЗА:
ПОРЕКЛО И ИСХОДИ**

**ECONOMIC CRISIS:
ORIGINS AND OUTCOMES**

Припрема
Љубица Танасковић

Layout
Ljubica Tanasković

Превод с енглеског
Александар Павић

English translation
Aleksandar Pavić

Штампа
Штампарија Издавачке фондације
Архиепископије београдско-карловачке
Краља Петра Првог 5, Београд

Printed by
Štamparija Izdavačke fondacije
Arhiepiskopije beogradsko-karlovačke
Kralja Petra Prvog 5, Belgrade

Тираж
200 примерака

Circulation
200 copies

©
САНУ, Београд, Србија

©
SASA, Belgrade, Serbia

САДРЖАЈ CONTENTS

ТЕШКА ЈЕ ПРАЗНА ТОРБА (УМЕСТО ПРЕДГОВОРА)

Часлав Оцић

1

УВОДНА ИЗЛАГАЊА

INTRODUCTORY LECTURES

ВЕЛИКА ЕКОНОМСКА КРИЗА
И ДРЖАВНА ИНТЕРВЕНЦИЈА
У МЕЂУРАТНОЈ ЈУГОСЛАВИЈИ
Смиљана Ђуровић

7

THE GREAT ECONOMIC CRISIS
AND STATE INTERVENTION
IN INTERWAR YUGOSLAVIA
Smiljana Đurović

ГЛАВНИ ИЗАЗОВ СВЕТСКОЈ
ПРИВРЕДИ: ИСЦРПЉИВАЊЕ
„ЕВРОПСКЕ ВРСТЕ РАЗВОЈА“
Благоје С. Бабић

27

THE MAIN CHALLENGE TO THE WORLD
ECONOMY: EXHAUSTION OF THE
„EUROPEAN TYPE OF DEVELOPMENT“
Blagoje S. Babić

ИСТОРИЈСКИ ОСВРТ

HISTORY

ПРВЕ ТРИ БАНКАРСКЕ КРИЗЕ
У СРБИЈИ ДО 1914.
Биљана Стојановић

51

THE FIRST THREE BANKING CRISES
IN SERBIA BEFORE 1914
Biljana Stojanović

ЕКОНОМСКА ПОЛИТИКА
И КОНЈУНКТУРА У ЈУГОСЛАВИЈИ,
1919–1925.
Бошко Мијатовић

71

ECONOMIC POLICY
AND MARKET CONDITIONS
IN YUGOSLAVIA, 1919–1925
Boško Mijatović

АГРАРНА КРИЗА
У СРБИЈИ, 1925–1935.
Момчило Исић

91

AGRARIAN CRISIS
IN SERBIA, 1925–1935
Momčilo Isić

МЕЂУРАТНЕ ИНВЕСТИЦИЈЕ
У ЈУГОСЛОВЕНСКУ ИНДУСТРИЈУ

101

INTERWAR INVESTMENTS
IN YUGOSLAV INDUSTRY

И ХРВАТСКО-СЛОВЕНАЧКА ПРОПАГАНДА Слободан Вуковић	AND CROATIAN-SLOVENIAN PROPAGANDA Slobodan Vuković
ТЕОРИЈСКИ ОСВРТ	THEORY
ТЕОРИЈЕ КРИЗЕ – КРИЗА МОДЕРНИХ ТЕОРИЈА Александар Саша Гајић	115 CRISIS THEORIES – THE CRISIS OF MODERN THEORIES Aleksandar Saša Gajić
СВЕТСКА ФИНАНСИЈСКА КРИЗА Оскар Ковач	127 THE GLOBAL FINANCIAL CRISIS Oskar Kovač
МОГУЋИ УЗРОЧНИЦИ ГЛОБАЛНЕ ЕКОНОМСКЕ КРИЗЕ Љубомир Маџар	141 CONUNDRUM OF THE PRIME MOVERS OF THE GLOBAL ECONOMIC CRISIS Ljubomir Madžar
ЕКОНОМСКА КРИЗА: ПОУКЕ ЗА ЕКОНОМСКУ ТЕОРИЈУ И ПОЛИТИКУ Исидора Љумовић и Мирослав Н. Јовановић	159 ECONOMIC CRISIS: LESSONS FOR ECONOMIC THEORY AND POLICIES Isidora Ljumović and Miroslav N. Jovanović
ПАРАДИГМЕ ТУМАЧЕЊА И СТРАТЕГИЈЕ ИЗЛАСКА ИЗ КРИЗЕ 2008. Вера Вратуша	173 THE CRISIS OF 2008: PARADIGMS OF INTERPRETING AND STRATEGIES OF OVERCOMING Vera Vratuša
КРИЗА: НЕОЛИБЕРАЛНА ДИЈАГНОЗА – КЕЈНЗОВСКА ТЕРАПИЈА? Бранка Бујишић	193 CRISIS: NEOLIBERAL DIAGNOSIS – KEYNESIAN THERAPY? Branka Bujišić
СВЕТСКА ЕКОНОМСКА КРИЗА: ЈЕДНО ВИЂЕЊЕ Драгана Митровић	201 THE GLOBAL ECONOMIC CRISIS: ANOTHER VIEW Dragana Mitrović
САВРЕМЕНА ЕКОНОМСКА КРИЗА: „АУСТРИЈСКО“ ОБЈАШЊЕЊЕ Божо Стојановић	217 THE CURRENT ECONOMIC CRISIS: THE “AUSTRIAN” EXPLANATION Božo Stojanović
ИСТОРИЈСКИ УСУД КАПИТАЛИЗМА: КРИЗА КАО ПОСЛЕДИЦА НЕКОНТРОЛИСАНОГ РАСТА Борис Н. Кршев	231 LE DESTIN HISTORIQUE DU CAPITALISME: LA CRISE EN RAISON D'UNE CROISSANCE INCONTRÔLÉE Boris Kršev

С В Е Т	W O R L D
КРИЗА И/ИЛИ НЕНАУЧЕНЕ ЛЕКЦИЈЕ? Ђорђе Попов	245 CRISIS OR AN (UN)LEARNED LESSON? Đorđe Popov
ПОРЕКЛО АКТУЕЛНЕ СВЕТСКЕ ЕКОНОМСКЕ КРИЗЕ Хасиба Хрустић	259 ROOTS OF THE CURRENT GLOBAL ECONOMIC CRISIS Hasiba Hrustić
КРИЗА И КОНВЕРГЕНЦИЈА Живота Ђорђевић	275 CRISIS AND CONVERGENCE Života Đorđević
ФИНАНСИЈАЛИЗАЦИЈА КАО УЗРОЧНИК И МУЛТИПЛИКАТОР КРИЗЕ Рајко Буквић и Часлав Оцић	277 ФИНАНСИЈАЛИЗАЦИЈА КАК ИСТОЧНИК И МУЛТИПЛИКАТОР КРИЗИСА Райко Буквич и Часлав Оцич
НЕМОЋ МОНЕТАРНЕ ПОЛИТИКЕ У УСЛОВИМА СВЕТСКЕ ФИНАНСИЈСКЕ И ЕКОНОМСКЕ КРИЗЕ Ђорђе Ђукић	293 THE POWERLESSNESS OF MONETARY POLICY UNDER THE CONDITIONS OF THE GLOBAL FINANCIAL AND ECONOMIC CRISIS Đorđe Đukić
ГЕНЕЗА И ПОСЛЕДИЦЕ КРИЗЕ: ГЕОПОЛИТИЧКИ АСПЕКТ Драгомир Анђелковић	307 GENESIS AND CONSEQUENCES OF THE CRISIS: THE GEO-POLITICAL ASPECT Dragomir Anđelković
УЗРОЦИ ГЛОБАЛНЕ ЕКОНОМСКЕ КРИЗЕ И ЊЕНЕ ГЕОПОЛИТИЧКЕ ПОСЛЕДИЦЕ Горан Николић	327 CAUSES OF THE GLOBAL ECONOMIC CRISIS AND ITS GEOPOLITICAL CONSEQUENCES Goran Nikolić
ТРАНЗИЦИЈА И СРБИЈА	TRANSITION AND SERBIA
УЗРОЦИ ДУБОКЕ ЕКОНОМСКЕ КРИЗЕ У СРБИЈИ Млађен Ковачевић	339 CAUSES OF THE DEEP ECONOMIC CRISIS IN SERBIA Mladen Kovačević
ЕФЕКТИ КРИЗА У СРБИЈИ Снежана Грк	363 EFFECTS OF THE SERBIAN CRISIS Snežana Grk

СВЕТСКОСИСТЕМСКИ АСПЕКТИ КРИЗЕ И СРБИЈА Слободан Антонић	379	WORLD-SYSTEMIC ASPECTS OF THE GLOBAL CRISIS AND SERBIA Slobodan Antonić
АКТУЕЛНА СВЕТСКА ЕКОНОМСКА КРИЗА И ТРАНЗИЦИОНА РЕЦЕСИЈА: ИСКУСТВО СРБИЈЕ Властимир Вуковић	391	THE CURRENT GLOBAL ECONOMIC CRISIS AND THE TRANSITION RECESSION: SERBIA'S EXPERIENCE Vlastimir Vuković
ПОСЛЕДИЦЕ ПРОДАЈЕ ТЕЛЕКОМУНИКАЦИОНЕ ИНФРАСТРУКТУРЕ Александра Смиљанић	405	THE SALE OF THE SERBIAN TELECOMMUNICATIONS INFRASTRUCTURE Aleksandra Smiljanić
СРПСКО ДРУШТВО: КРИЗА, СУКОБИ, РАЗАРАЊЕ И ОПОРАВАК Милован М. Митровић	421	SERBIAN SOCIETY: CRISIS, CONFLICTS, DEVASTATION AND RECOVERY Milovan M. Mitrović
НЕДОСТАЦИ СИСТЕМА КАО ПРЕТЕЖНИ ИЗАЗИВАЧ ГЛОБАЛНЕ ЕКОНОМСКЕ КРИЗЕ (2007–2010) Маринко Бошњак	439	SYSTEMIC SHORTCOMINGS AS A PRIMARY CAUSE OF THE GLOBAL ECONOMIC CRISIS (2007–2010) Marinko Bošnjak
ПОСЛЕДИЦЕ ЗАКЉУЧИВАЊА СПОРАЗУМА О СТАБИЛИЗАЦИЈИ И ПРИДРУЖИВАЊУ СРБИЈЕ ЕУ Дејан Мировић	451	CONSEQUENCES OF THE STABILIZATION AND ASSOCIATION AGREEMENT BETWEEN SERBIA AND THE EU Dejan Mirović
ЕКОНОМСКА КРИЗА И ГЛОБАЛИЗАЦИЈСКИ РИЗИЦИ У БАНКАРСКОМ СЕКТОРУ СРБИЈЕ И РЕГИОНА Бранко Урошевић	459	ECONOMIC CRISIS AND GLOBALIZATION RISKS FACING THE BANKING SECTOR OF SERBIA AND THE REGION Branko Urošević
ЕКОНОМИКА ПОСТСОЦИЈАЛИСТИЧКОГ ЗДРАВСТВА Здравко Шолак	469	ECONOMICS OF POST-SOCIALIST HEALTH CARE SYSTEM Zdravko Šolak

ТЕШКА ЈЕ ПРАЗНА ТОРБА (УМЕСТО ПРЕДГОВОРА)

ЧАСЛАВ ОЦИЋ

ШТА ЈЕ КРИЗА?

Загорски сељак Мика Брезовачки 1931:

Каква је та година деветстотридесетпрва! [...]

Такве још није било! [...]

Госпон биљежник – ... – јели ви знате, кај је то криза? [...]

Криза – ... – то вам је, кад ја својег јунца десет пута терам на сејем, а немрем га продати! ... То се зове, бумо рекли, криза! То је моја криза, али то бу и опћинска криза, јер ја небум могел платити својих, бумо рекли, дажбаина! ...

Славко Колар, *Ми смо за љравицу*, Загреб 1936; приповетка „Криза“.

Мајко, зашто је хладно у нашој соби? – Јер нема угљена, сине. – А зашто нема угљена? – Јер тата нема посла. – А зашто тата нема посла? – Јер има превише угљена.

Иван Дончевић, *Људи из Шушњаре*, Загреб 1933.

Да ли простодушна народска (данас је у моди да се каже: популистичка) дефиниција кризе као економске микро-макро *инконјуреције* (огромних социјалних, психолошких и моралних трошкова) коју загорски сељак Мика Б. предочава *јосион биљежнику* 1931. (у јеку Велике кризе) има универзално значење? Које, дакле, важи и за СЕКУ 2008.

Да ли Мајчин опис *нарушавања равнојтеже кайиџала и рада* које резултира кризом хиперпродукције представља опште – *јарадоксолошко* – објашњење феномена?

Да ли је криза циклички *јроцес* („логика историје“ *на делу*) или „линеарни“ „диктат“ (*јројект*), тј. историјски инжењеринг, „практични идеализам“ куденхоф-калергијевског типа у коме ће после сламања традиционалних друштава, у постхуманој будућности киборзи заменити Мику Брезовачког и Мајку.

Која је природа најновије глобалне кризе? Да ли је она традиционални конјунктурни феномен или специфична дотад незабележена (готово уникатна) структурна појава?

Да ли је у питању само максимална, али ипак људска, *aurea sacra fames* (проклета пожуда за новцем) или много амбициозније претензије глобалних демијурга: стварање новог човека или – постчовека?

ТЕШКА ЈЕ ПРАЗНА ТОРБА

Та торба је рукопис зборника *Економска криза: порекло и исходи*. Последњих 6–7 година она је свом тежином притискала савест уредника овог зборника.

Почетком 2010. године у Кнез Михаиловој 35 – на иницијативу чланова Одбора за економске науке САНУ и чланова Друштва за привредну историју – др Смиљана Ђуровић, председница тог (тек основаног) Друштва, проф. др Благоје Бабић, Часлав Оцић, председник поменутог Одбора и научни саветник београдског Института за међународну политику и привреду, састали су се да усагласе нацрте образложења за разговора за округлим столом о светској економској кризи. Тада су не мали број економиста и већина политичара сматрали да је криза већ на издисају. Врло брзо, међутим, очекивања да ће та криза врло кратко трајати почела су да бледе: прва фаза оптимизма потопљена је таласом скепсе – криза се манифестовала као појава дугог трајања. Откуд сад тај (својеврсни) *neverendum*? На то су, поред осталог, требало да одговоре учесници расправе за округлим столом

на тему

ПОРЕКЛО И ИСХОД КРИЗА

Расправу је 20. априла 2010. године у САНУ организовао Одбор за економске науке САНУ у сарадњи с Друштвом за привредну историју у оквиру следећих тематских целина:

УВОДНА ИЗЛАГАЊА	СВЕТ
ИСТОРИЈСКИ ОСВРТ	КРИЗА, ТРАНЗИЦИЈА, СРБИЈА
ТЕОРИЈСКИ ОСВРТ	ЗАКЉУЧЦИ И ПРЕПОРУКЕ

После расправе учесници су имали на располагању месец дана да зготове саопштења за зборник радова који је требало да се појави под истим називом као и априлски скуп. У међувремену, Европска академија економских наука и Европски центар за мир и развој УН подстакнути динамичном и корисном априлском расправом у САНУ одлучили су да у октобру 2010. организују округли сто на тему

ЕКОНОМСКА КРИЗА И ЕВРОПСКА РЕШЕЊА?

као својеврсни продужетак и допуну априлског скупа одржаног под кровом САНУ. Овај скуп је требало да скрене пажњу на могућа европска решења глобалне економске кризе. Модератор априлског скупа је замољен да сачини тезе за разговор на овом скупу. Он је (инкорпоришући и тезе с априлског скупа, пре свега, онај део чији је аутор био Благоје Бабић) крајем априла 2010. то и учинио:

Тезе за разјавор на тему
ЕКОНОМСКА КРИЗА И ЕВРОПСКА РЕШЕЊА?

ПОРЕКЛО И ПРИРОДА КРИЗА

Феноменологија кризе/а
Друштвена и економска димензија
Природа економских поремећаја: рецесија, криза, депресија, ...
Криза хиперпродукције или криза хиперпотрошње?
Кризе тржишне привреде или кризе капитализма?
Универзалне карактеристике – макрорегионалне специфичности?
„Транзиција“ и криза

ПОГЛЕД УНАЗАД

Хронологија криза (привредне кризе у 19. веку; привредна криза 1920–1921. године, Велика економска криза 1929–1933. године; криза стагфлације 1970-их година; енергетска криза 1974; финансијска криза у САД 1987. године и њен одраз на светску привреду; привредна криза у Јапану 1990-их година и поуке за економску политику; Светска криза 2007/8–...): сличности и разлике у узроцима, последицама и антикризним мерама. Спонтани и „плански“ (?) карактер криза. Могу ли се данас извући неке поуке из ранијих кризних догађања?

ОБЈАШЊЕЊА КРИЗА – РАЗУМЕВАЊЕ ДАНАШЊЕ
СВЕТСКЕ ЕКОНОМСКЕ КРИЗЕ

Теорије привредних циклуса (неокласична школа, кејнзовска школа, марксистичка школа, аустријска школа)
Кондратјевљева теорија дугих таласа
Геокономско виђење економске кризе

УПРАВЉАЊЕ КРИЗАМА

Мере текуће (националне или макрорегионалне) економске политике
Улога међународних финансијских институција и геокономских блокова у управљању кризом
Ривалство или сарадња: аутаркија или светска привреда?

ИСХОД(И) КРИЗА

Криза и промене економско-социјалне структуре становништва
Политичке (глобалне и макрорегионалне) импликације економске кризе
Криза и (не)дељивост безбедности
Криза и интеграциони процеси у Европи

ПОГЛЕД УНАПРЕД

Путеви и методи опоравка од кризе
 Временски хоризонт(и) опоравка: кратак, средњи и дуги рок (монетарна, фискална
 и развојна политика)
 Једно и јединствено глобално решење?
 Макрорегионална („блоковска“) комбинована решења?
 Субевропска и евроазијска решења
 Европска решења у поређењу с америчком антикризном политиком, руским
 антикризним програмом и кинеском стратегијом превазилажења кризе
 Могући (европски) сценарији изласка из кризе (Европа 2020)
 Институционалне реформе и излазак из кризе
 Социјални субјекти динамизације будућег привредног развоја – главни чиниоци
 изласка из кризе

С обзиром на то да се врло брзо показало да нема услова за организовање (међународног) октобарског скупа, модератор априлског скупа узео је слободу да свим учесницима тог скупа пошаље и тезе за планирани октобарски скуп, као својеврсни подсетник, али и путоказ, којим се унеколико проширују и разбоковавају првобитни оквири зборника зацртани горе наведеном шестоделном структуром априлског скупа. То је имало врло позитивно дејство тако да се до краја 2010. на столу уредника зборника нашло тридесетак – редигованих и рецензираних – квалитетних радова, спремних за прелом и штампу.

Тада нико није није могао ни да сања и да ће и зборник о кризи упасти у кризу – кризу објављивања. Покушало да завлада ледено доба постистине, па је и овај наш зборник био жртва замрзавања. Чекање на штампање зборника ипак се није претворило у *neverendum*, тако да су повољне климатске промене у 2018. створиле прилику да се овај сада већ временски научноистраживачки подухват – издржавши на најбољи могући начин пробу времена – публиковањем приведе крају.

Насупрот томе, изгледа да су слаби изгледи да за нашег живота видимо крај светске економске кризе. Криза је фактички постала перманентно (у сваком случају хаотично) стање на које се треба привикавати. Како? Одговор на ова и друга бројна „кризолошка“ питања могао би да пружи скуп који Одбор за економске науке САНУ планира да организује 2019. године под насловом

СВЕТСКА ЕКОНОМСКА КРИЗА: 10 ГОДИНА ПОСЛЕ

Ово је први позив за учешће на том скупу.

ЕФЕКТИ КРИЗА У СРБИЈИ

СНЕЖАНА ГРК

Институт друштвених наука, Београд, Србија
grksnezana@gmail.com

САЖЕТАК: Србија још није изашла из економске кризе, у коју је ушла много пре светске економске и финансијске кризе, а која се крајем 2008. године почела озбиљније испољавати. Излазак из те економске кризе није лак због развоја који није дугорочно одржив, а већ се назире обрис нових криза – социјалних и дужничких – које ће због примене погрешног економског модела, праћеног великом корупцијом и криминалом, допринети бржем урушавању економског система у Србији. Да би последице урушавања економског система биле донекле блаже мора се веома брзо променити досадашњи економски модел заснован на високој државној потрошњи, увозу и задуживању у иностранству. Али није само обим страног дуга проблем, већ и брзина којом се он повећава. У противном, ако се модел не промени, цена коју ће Србија платити на економском, друштвеном и политичком пољу ће бити огромна, а ефект тога ће бити губитак економске независности и политичког суверенитета. Таква Србија, с деструктивном националном економијом и политиком, неће бити потребна Европској унији.*

КЉУЧНЕ РЕЧИ: макроекономска политика, економска криза, незапосленост, валута, кредити, спољни дуг, извоз, корупција, Европска унија

РАЗЛИЧИТИ УЗРОЦИ КРИЗЕ

Крајем 2008. године наступила је глобална финансијска криза. Криза је истовремено уздрмала Америку и Европу, али су њени узроци различите природе. Финансијска криза на америчком тлу настала је на основу неконтролисаних прекомерних шпекулација, надувавања цена некретнина, презадуживања на кредитним картицама, када су банкарски Волстрит због дугова од једног билиона долара довели до економског краха готово цео амерички систем.

Криза у САД створена је због вођења погрешне политике да се кредити и зајмови дају свима, чак и оним најсиромашнијима. Најсиромашнији су добијали кредите за некретнине иако се знало да они те кредите неће моћи отплаћивати. Тако су камате расле, приходи су се смањивали, те је криза била неизбежна.

* Овај рад је део истраживања на пројекту *Србија и Европа – економске анализе и прогнозе*, евиденциони број 149038, који финансира Министарство за науку и технолошки развој Републике Србије.

Криза у Европи је настала због тога што су се кредити давали сиромашним државама, а не сиромашним појединцима као што је то био случај у Америци. Ефект и у првом и у другом случају – америчком и европском – испољио се као глобална финансијска криза.

За насталу кризу одговорност сноси држава односно финансијске институције, које нису знале да дужници неће моћи да врате своје дугове тако да су оне главни саучесници настајања глобалне кризе – искључиво због вођења својих погрешних политика, јер нису контролисале податке о кредитној способности отплата дуга појединаца или компанија, као и о кредитном рејтингу земаља. То је довело до светске финансијске и економске кризе.

Србија јесте део Европе и света, али криза која је настала у Србији има своје специфичности. Деструктивна национална економија и политика каква се водила у Србији утицала је на то да земља много пре избијања светске економске и финансијске кризе већ буде у кризи.

Узроци криза у Србији су системске природе због вишедеценијског вођења погубне макроекономске политике. Неконкурентне привредне структуре су се годинама финансирале. Као последица великог обима кредита и незадрживе кредитне експанзије домаћих банака у протеклом раздобљу наступила је презадуженост у сектору предузећа. Сада се великом брзином задужује и држава код међународних финансијских институција, а то води у растућу дужничку кризу.

ДИМЕНЗИЈЕ КРИЗЕ У СРБИЈИ

Крајем 2008. димензије кризе у Србији почеле су попримати велике размере због перманентног вођења погрешне економске политике. Земља је почела да грца у девизним кредитима. Шире деловање глобалне економске кризе и пресахле инвестиције којих је у Србији било све мање довеле су земљу на ивицу економског слома. То би се и догодило да нису прискочиле у помоћ међународне финансијске институције убацивањем великих износа кредита у Србију. Али, земља је извучена из проблема само на веома кратак рок. Интерна и екстерна стабилност земље и даље ће бити неизвесна, и под сталном контролом међународних експерата.

Излазак из кризе неће бити ни лак ни брз. Успоравање привредног раста и раст незапослености проблеми су с којима се српске власти тешко боре. Српска привреда је у атрофираном стању. Економско ткиво Србије се разара због неликвидности и неконкурентности на међународном тржишту, као и због корупције, криминала, монополизације и тајкунизације земље. Успоравање привредног раста у Србији прерасло је у кризу на тржишту рада. Ситуација на тржишту рада могла би се у наредном раздобљу још више погоршати, због великог броја становника који ће остати без запослења. То ће директно утицати на ширење сиромаштва.

Оно што ће додатно закомпликовати ситуацију јесте да ће сиромашни по-стати још сиромашнији, а богати још богатији. Та изражена поларизација ста-новништва ће повећати криминал. А ако криза дуже потраје социјални и поли-тички немири су незаобилазни. Ради тога је неопходна државна интервенција, јер је фактор кризе у Србији генерисан изнутра.

Због вођења погрешне економске политике која не даје добре резултате, јер политичке партије креирају економску политику, разумљиво је што су оче-кивани резултати изневерени.

Приватизација се одвијала на веома проблематичан начин, па су велике фирме и компаније од стратешког националног значаја прешле у руке странаца и домаћих олигарха, чије порекло новца се није контролисало. Данас ти домаћи олигарси стечени профит износе из земље и чувају у иностранству, и још им је дозвољено да дају савете о опоравку посрнутих фирми и уопште о економском опоравку Србије.

Због свега тога, а и због несређеног привредног амбијента, економске ви-брације се рефлектују изузетно неповољно на макроекономске показатеље – пад привредне активности односно пад индустријске производње¹, пад бруто домаћег производа (БДП), инфлацију², слабљење националне валуте, све већи број незапослених³, нарастајуће сиромаштво, најниже плате у региону⁴,

1 У 2009. индустријска производња је имала значајан пад. У тој години у односу на 2008. остварен је пад индустријске производње од 12,1 одсто. (Извор: Републички завод за статистику, приступљено 29. 1. 2010). Дobar показатељ је био податак о расту од 2,8 одсто у фебруару 2010, али је он још увек недовољан. Индустријска производња у фебруару ове године у односу на просек 2009. била је мања за 8,5 одсто. (Извор: Републички завод за статистику, приступљено 31. 3. 2010).

2 Цене на мало у Србији у 2009. су у просеку повећане за 10,1 одсто у односу на просек претходне године. (Извор: Републички завод за статистику, приступљено 12. 2. 2010). У марту 2010. у односу на исти месец 2009. цене на мало су повећане за 7,4 одсто, а у односу на децембар 2009. за 3,0 одсто. (Извор: Републички завод за статистику, приступљено 1. 4. 2010). Трошкови живота у 2009. су у просеку повећани за 8,6 одсто у односу на просек претходне године. (Извор: Републички завод за статистику, приступљено 12. 2. 2010). У марту 2010. у односу на исти месец 2009. трошкови живота су повећани за 4,4 одсто. (Извор: Републички завод за статистику, приступљено 1. 4. 2010).

3 У Србији је у септембру 2009. било незапослених 816.057 особа, односно стопа незапослених је била 23,0 одсто. (Извор: Републички завод за статистику, приступљено 11. 4. 2010).

Пошто се сваког месеца угаси од 80 до 100 малих и средњих предузећа, број незапослених свакога дана расте. Од почетка ове године, сваког радног дана у Србији посао изгуби више од 200 људи.

4 Просечна плата у Србији, изражена у еврима, најмања је у региону. Просечна плата прерачунато у европску валуту износи 329,05 евра. У Македонији она је 330,83 евра, Босни и Херцеговини 394,5 евра. У Црној Гори она износи 456 евра, а у Хрватској 724,13 евра, док је у Словенији 935,11 евра. (Извори: Државни заводи за статистику, приступљено 16.01.2010. године.) Да просечна плата у Србији буде најнижа у региону утицало је слабљење националне валуте у просеку 15,4 одсто у 2009. Али и то што је дошло до јачања куње у Хрватској, док Босна и Херцеговина нема пливајући курс, него валутни одбор, па је конвертибилна марка везана за евро.

Иначе, у Србији су зараде без пореза и доприноса номинално расле у 2009, тако да су у односу на 2008. годину биле веће за 8,8 одсто. Реално, зараде су биле веће за 0,2 одсто. (Извор: Републички завод за статистику, приступљено 25. 1. 2010).

Просечна зарада без пореза и доприноса исплаћена у Србији исплаћена у фебруару 2010. у односу на просечну зараду без пореза и доприноса исплаћену у јануару 2010. номинално је била већа за 8,0 одсто, а реално је била већа за 7,8 одсто. (Извор: Републички завод за статистику, приступљено 25. 3. 2010).

растући буџетски дефицит⁵, спољнотрговински дефицит⁶ и почетак отплате спољних дугова.

ПОЛИТИКА КУРСА ДИНАРА

У Србији је од 2000. па надаље вођена погрешна политика када је национална валута у питању. Динар је од 2000. био прецењен. Нарочито од 2001. и 2002. године када је Србија захваљујући саветима експерата из Међународног монетарног фонда (ММФ) имала фиксиран курс, премда је инфлација 2001. била велика (40 одсто). Значајније испољавање економске кризе у Србији крајем 2008. рефлектовало се на веће дневне осцилације националне валуте, и то у време када је курс био флукутирајући или боље речено контролисано пливајући. Значајан фактор који је имао дејство на јачање домаће валуте током 2008, а нарочито у првој половини те године, било је снажно задуживање кооперативног сектора у иностранству. То је повећало понуду девиза на домаћем тржишту.

Динар је крајем септембра 2008. био јако прецењен. Но, домаћа валута је од краја 2008, а то значи од озбиљнијег испољавања економске кризе, до краја фебруара 2010. ослабила 23 одсто и наставила је да губи од вредности.

На одбрану националне валуте и смиривање превеликих дневних осцилација курса, централна банка је у последњем кварталу 2008. и првом кварталу 2009. године потрошила односно ослободила 2,6 милијарди евра из обавезних резерви. А само од децембра 2009. до краја фебруара 2010. централна банка је потрошила 510 милиона евра на обезбеђивање функционисања девизног тржишта и спречавање превеликих дневних осцилација курса.

Курс је огледало стања у привреди. Узрок слабљења националне привреде јесте годинама акумулирани диспаритет између извоза и увоза, који је изузетно неповољан за привреду, јер се она суочава с губицима који се додатно увећавају због великих кредита индексираних у девизама, које је привреда узела. Значи, додатни губитак за фирме и компаније је њихово задуживање у еврима. Да би измирили своје обавезе према иностранству крајем 2009. предузећа су имала

5 Србија је на крају 2009. имала буџетски дефицит од 95,3 милијарде динара. Приходи су били 651,2 млрд., а расходи 746,5 млрд. динара. (Извор: НБС, Министарство финансија Републике Србије, приступљено 11. 4. 2010).

Дефицит буџета Србије у фебруару 2010. износио је 15,3 милијарде динара. Приходи су били 43,2 милијарде, а расходи 58,5 милијарди динара. (Извор: НБС, Министарство финансија Републике Србије, приступљено 11. 4. 2010). Србија и даље троши више него што производи, а буџетске дефиците покрива задуживањем.

6 Србија је у раздобљу јануар–децембар 2009. имала спољнотрговински дефицит од 7,24 милијарде долара, што је 39,2 одсто мање него у истом раздобљу претходне године. Дефицит изражен у еврима износио је 5,19 милијарди, што чини смањење од 35,6 одсто у односу на исто раздобље претходне године. (Извор: Републички завод за статистику, приступљено 29. 1. 2010). Спољнотрговински дефицит Србије у прва два месеца 2010. износио је 785,4 милиона евра (или 1,1 милијарду. долара), што је за 19,8 одсто (или 14,1 одсто) мање него у истом раздобљу претходне године. (Извор: Републички завод за статистику, приступљено 1. 4. 2010). Извоз у јануару и фебруару био је већи за 13,3 одсто, док је увоз смањен за 5,3 одсто, у односу на исто раздобље прошле године. (Извор: Републички завод за статистику, приступљено 1. 4. 2010).

велику тражњу за девизама. Наиме, предузећа су у веома кратком року куповала девизе да би измирила своје обавезе не питајући за њихову цену. Пошто је мање прилива страног новца на страни понуде, а све веће су обавезе према кредитима који су узети у иностранству, притисак ће бити још већи јер су међународни зајмови приватног сектора достигли 15,4 милијарди евра⁷ што је превелико оптерећење за привреду Србије. Међународни кредити стижу на наплату, и ти зајмови се морају измирити. Већина иностраних обавеза које доспевају мораће да се рефинансирају, а то ће повећати тражњу за страним валутама на домаћем тржишту.

Раније су од прецењеног динара добит извучили увознички лобији. Увозници су профитирали на прецењеној националној валути, па и држава⁸, а политичке елите су убирале поене како би што дуже задржале своју позицију на власти. Извозници и становништво је сносило последице тако прецењеног динара. Реч је о томе да су предузећа слабљење динара у целини пребацили на малопродајне цене.

Карактеристично је да је у 2009. реакција цена на промене курса изостала, пре свега због чврсте политике дохотка. Пад реалне вредности динара подстакао је извоз и успорио пад економске активности. Такође, становништво због раније преузетих обавеза повећало је продају девиза.

Међутим од марта 2010. цене су почеле да расту, нарочито оне које су под контролом државе. Али сада није проблем само раста цена него и пада вредности зарада у истом проценту колико је смањена вредност динара. То је разлог што велики део становништва (људи с минималним зарадама, пензионери, незапослени) немају финансијских средстава за преживљавање. Тај угрожени део популације не занима да ли је национална валута пливајућа или фиксна. Њих искључиво интересује како преживети.

Курс динара ће 2010. бити суочен с великим изазовима, јер стабилан курс динара према евр у првенствено зависи од континуираног прилива девиза из иностранства – а њега ће бити знатно мање него што је то било у протеклим годинама.

Централна банка ће се наћи пред великим изазовима. Ти изазови су – како одбранити курс динара и како обезбедити довољну ликвидност банака како би оне могле кредитирати предузећа и државу. Влади Србије стоје на располагању само две могућности. *Једна* је да она настави с дефлаторном политиком очувања курса. И највероватније је да ће се влада одредити за ту алтернативу, јер је затражила помоћ од ММФ-а⁹.

7 Извор: Народна банка Србије, приступљено 11. 4. 2010.

8 Од прецењеног динара је профитирала држава Србија. Само у мају 2009. да би држава исплатила стару девизну штедњу од централне банке је куповала евро по 93 динара, док је у децембру Народна банка Србије (НБС) евре – које је држава добила од Међународног монетарног фонда (ММФ) – откупила од државе по 95 динара. У ствари, држава је у овим трансакцијама добро зарадила.

9 ММФ и власти Србије постигли су крајем марта 2009. споразум о stand-by аранжману од 2,9 милијарди евра, који ће трајати до средине априла 2011. Исто тако, договорено је да се штеди на свим нивоима у држави.

Према ревизији аранжмана из новембра 2009, дефицит буџета за 2010. годину требало би да буде четири одсто бруто домаћег производа, плате и пензије биће замрзнуте, уз преузету обавезу владе

Лоша страна политике очувања курса јесте да ће то изазвати још веће проблеме у привреди, велики број банкрота предузећа, а самим тим и губитка радних места. *Друџа мојућносѝ* је да се изврши корекција динара. У том случају пао би животни стандард становништва, повећале би се рате кредита, али би знатан део радних места био сачуван.

Наравно, независно од тога који модел се одабере, претпоставка његова успеха јесте ребаланс државног буџета, значајно смањење потрошње јавног сектора и коренита промена макроекономске политике, првенствено политике извоза. Извоз треба да буде генератор привредног раста. Али, у економској кризи до њега није могло доћи, јер је рецесија захтевала снижавање извозних цена, а губици су покривени отпуштањем радника и падом курса динара.

Како ће кретање имати национална валута односно да ли ће бити могућно одржавање њене стабилности највише ће зависити од обима девизних резерви¹⁰, али и од експанзије извоза.

СРБИЈА УЛАЗИ У ЗАМКУ ДУЖНИЧКЕ КРИЗЕ

Државе које су у еврозони, а и оне које су изван ње, због буџетског дефицита и великог процентуалног учешћа дуга у бруто домаћем производу упадају у замку дужничке кризе. У 2009. код просека еврозоне¹¹ буџетски дефицит је учествовао у бруто домаћем производу 6,9%, а прогноза је да ће у 2010. код просека еврозоне учешће дуга у БДП износити чак 84,0%.

Према критеријуму Светске банке, високо задужена земља је она чији спољни дуг износи 80% БДП-а. Србије је већ ушла у замку дужничке кризе. Озбиљно треба да забрињава податак да великом брзином расте спољни дуг¹²

да започне реформу пензијског система и смањи број запослених у државној администрацији за више од 8.000 људи.

Србија је крајем 2009. повукла другу траншу кредита од ММФ-а у износу од око 350 милиона евра, чиме је укупни износ повучених средстава достигао 1,13 милијарди евра.

Мисија ММФ-а стигла је 8. фебруара 2010. у Београд на разговоре с представницима владе Србије поводом треће ревизије кредитног stand-by аранжмана.

Међународни монетарни фонд одобрио је 1. априла 2010. трећу ревизију stand-by аранжмана са Србијом, чиме је омогућено повлачење треће рате кредита од око 360 милиона евра. Централна банка је 6. априла од ММФ-а за јачање девизних резерви повукла 180 милиона евра, што је половина од расположиве треће рате stand-by аранжмана. Тако да ће укупан износ до сада искоришћених средстава из кредита од 2,9 милијарди евра за јачање девизних резерви бити око 1,3 милијарде евра.

10 Девизне резерве су крајем децембра 2009. износиле 17,34 милијарде долара односно 12,07 милијарди евра. Оне су крајем фебруара 2010. износиле 16,21 милијарда. долара односно 11,93 милијарде евра. (Извор: Народна банка Србије, приступљено 11. 4. 2010).

11 У 2009. буџетски дефицит је учествовао у БДП код Грчке 12,7 одсто, Ирске 11,7, Шпаније 11,4, Португала 9,3, Француске 8,4, Италије 5,1, Немачке 3,2. Прогноза је да ће у 2010. учешће дуга у БДП износити код Грчке 124,9, Ирске 82,9, Шпаније 66,3, Португала 84,6, Француске 82,5, Италије 116,7, Немачке 76,7. У проблему је и Велика Британија која није у еврозони. Буџетски дефицит у 2009. у Великој Британији износио је 12,6 одсто, а прогноза је да ће у 2010. дуг у овој држави бити 80,3 одсто бруто домаћег производа. (Извор: *Graphic News*, приступљено 12. 2. 2010)

12 За протеклих мање од десет година спољни дуг Србије се два пута повећао. Од 2000. до данас Србија се у просеку годишње задуживала по једну милијарду евра. Спољни дуг, који чини јавни

земље. Србија се приближава зони односно граници високозадужених држава. Учешће спољног дуга Србије у БДП крајем фебруара 2010. било је око 75% БДП-а. Разлог за ово је пад економске активности и слабење динара.

Ако се продужи финансијска криза, то би могло довести до још снажнијег пада БДП-а¹³, и могло би доћи до великих дужничких проблема, с обзиром на то да јавни дуг¹⁴ односно спољни дуг јавног сектора, али и дуг приватног сектора, процентуално расте у БДП-у.

Србија мора да учини све како би ублажила дужничку кризу односно немогућност отплате свог спољног дуга – јер је извесно да ће имати тешкоће да сервисира дуг.

Проблеми региона¹⁵ дубоко су повезани с остатком Европе, јер су домаће банке у власништву матичних банака из Европске уније, па решење кризе у

и приватни сектор, са 11,65 милијарди евра достигао је 22,94 милијарде евра у фебруару 2010. (Извор: Народна банка Србије, приступљено 11. 4. 2010. године).

У току 2009. и у прва два месеца 2010. Србија је повећала спољни дуг за 1,1 милијарду евра, а за толико се и задужила код ММФ-а. Јавни спољни дуг је у међувремену био на истом нивоу 6,4 милијарде евра, док је задуженост привреде била смањена а банака повећана за по 900 милиона евра. У ствари, повећање спољног дуга износило је нешто преко пет одсто.

13 У Србији је реални пад БДП у 2009. у односу на 2008. износио 3,0 одсто. (Извор: Републички завод за статистику, приступљено 1. 4. 2010).

14 Укупан спољни дуг јавног сектора Србије на крају фебруара 2010. износио је 7,5 милијарди евра, од чега је државни дуг износио 6,9 милијарди евра, док дуг за који је издата државна гаранција је био 603,5 милиона евра. У компарацији с јавним сектором, дуг приватног сектора је био готово двоструко већи и износио је 13,1 милијарди евра, а од тога су дуговања предузећа била 10,3 милијарди евра, а дуговања банака 2,7 милијарди евра.

Велики проблем за земљу је дуг приватног сектора. Овај проблем дуга приватног сектора мора се решити репрограмом. Ако се то не уради, односно ако банке почну да наплаћују своје дугове, последице по саму привреду би биле катастрофалне. Дошло би до даљег гушења привреде. Да би се ублажиле негативне последице, уколико компаније не могу да врате дуг – држава мора да им прискочи у помоћ.

Али држава ће се суочити с великим проблемом, због курсног ризика, јер се домаћи кооперативни сектор задуживао у страним валутама.

Године 2010. долази на наплату око четири милијарде евра по основу кредита. Ако евро ојача само један динар, тада за отплату треба обезбедити додатних четири милијарде динара. Но, ако банке не буду спремне да рефинансирају доспеле кредите – последице ће сносити држава, јер у девизним резервама приличан део чине обавезне резерве које припадају банкама, затим један део нове девизне штедње које банке морају да држе код НБС, као и стара девизна штедња.

Проблем су и камате, које би према неким проценама у наредне четири године могле да досегну око шест милијарди долара.

Просечна пондерисана каматна стопа за кредите, које је држава закључила у 2009. (не укључујући коришћење новца у оквиру stand-by аранжмана с ММФ-ом) износила је 2,16 одсто. Просечан рок отплате је 18 година, а просечан период почека од четири године и 10 месеци. У овај просек готово да се уклапа и руски кредит од 200 милиона долара, намењен за покривање буџетског дефицита који ће ићи само за потрошњу, а не на производњу. Овај руски кредит је одобрен Србији 7. априла 2010. и он ће се враћати десет година. Потписан је уговор о средствима која су део зајма од око милијарде долара (тренутно се не зна шта је са осталих 800 милиона долара – а њима би требало да се финансирају железница и путна инфраструктура). Рок за враћање кредита је 2012. година, а период мировања је до марта 2012. Прва рата доспева 2012. а последња 2021. Услов су: годишња каматна стопа од 3,39 одсто. Она је утврђена на основу либора за шестомесечне депозите у доларима који су у тренутку закључивања кредита износили 0,44 плус каматна маржа од 2,95 одсто.

15 Филијале западних банака у источној Европи, укључујући и оне у Србији, могле би у догледној будућности да изгубе 160 милијарди долара у виду ненаплативих дугова. (Извор: Financial times позива се на мартовски извештај бретонвудске институције, приступљено 7. 4. 2009).

којој се налази Србија лежи искључиво у координираном одговору ЕУ и међународних финансијских институција. Зато држава мора да испоштује договор с ММФ-ом, односно да испуни све услове које јој постави Фонд, јер само на тај начин може да убеди пословне банке да не смањују обим кредита предузећима, и да покаже свету како је овај простор под контролом ММФ-а.

НЕПОСТОЈАЊЕ СОЦИЈАЛНОГ КОНЦЕПТА ВОДИ У НОВУ КРИЗУ

Садашње експертске елите ове земље не схватају дубину социјалних проблема. Или можда схватају – али пошто они немају способности да то превазиђу заклањају се иза савета експерата ММФ-а, који понекад нису најбољи пошто не штите интересе малих држава, и не уважавају различитости и специфичности одређене земље.

Међународни монетарни фонд се поставио као незаобилазна институција у одређеном региону у давању савета у којима је у конкретној ситуацији као једино могућно решење искључиво оно које наложу његови експерти. Наиме, ако је економска криза у земљи – тада експерти ММФ-а виде решење у новом смањењу социјалних права и прокламују да народ треба „стежати каиш“, како би се помогло да се велике фирме извуку из кризе не због њих самих него наводно због општег благостања у друштву. При чему у тим предлозима Фонда уопште нису загарантовани социјална права и социјална сигурност радника. Значи, они играју на социјалну компоненту али на штету радника. Какав сценарио може произвести игра „стежања каиша“ код становништва?

Поларизација становништва на сиромашне и богате ће бити изузетно велика. Наиме, због страха да ће изгубити радна места у почетку радници пристају и на смањивање плата, скраћивања радне недеље и сл. Истовремено, високи слој банкара и тајкуна који су блиски власти преузима државну моћ, користећи је за испуњавање сопствених интереса. Криминал и корупција расту, јер држава нема полуге моћи да се томе супротстави због тога што је судство у рукама малог броја моћника на власти.

Теза да – сиромашни, да би спасили себе, мораће спашавати и богате – показала се као тачна. На примеру Србије показала се невероватна ситуација да синдикалне вође уместо да преговарају с људима из владе Србије преговарају с крупним капиталистима – људима из клуба Привредник. Неприродан савез синдикалаца и бизнисмена склопљен је крајем фебруара 2010, док је захтев извршној власти за хитан састанак с представницима радника и чланова клуба Привредник упућен у марту. Састанак је одржан у априлу.

То говори да све конце у држави држе у својим рукама богаташи и тајкуни. Али то неће моћи вечно да траје. Доћи ће тренутак када граница издржљивости трпљења од стране радника ће експлодирати, јер неће више хтети да слушају синдикалне вође, и доћи ће до штрајкова великих размера. Тада синдикалне вође неће моћи да задрже своју неприродну релацију у комуницирању с моћницима у земљи, јер ће богати шефови пропалих фирми и компанија бити сме-

њени. Мало је вероватно да ће им се дати нова шанса за преживљавање. Последице овог најлошијег сценарија сносиће и партијски моћници, који би довели до њега.

Уопштено говорећи, недостатак социјалног концепта и непоштовање на достојанствен начин права радника, домаћи експерти својим лошим потезима (а слушајући савете и међународних експерата) гурају земљу у озбиљне проблеме – који ће довести до губитка економске независности и политичког суверенитета.

КОРУПЦИЈА И КРИМИНАЛ ПРОДУБЉАВАЈУ КРИЗУ

Политичка елита у Србији се понаша веома комотно или боље рећи неодговорно, пошто нема воље да се реформише јавни сектор, а то је основни циљ трансформације ка тржишној привреди; нема озбиљне реформе привредне регулативе, тако да је пословни амбијент доста лош; а нема ни склоности да се привредна политика заснива на правилима, а не на арбитрарним одлукама. Владавине права у Србији нема из политичких разлога. Приватни сектор је монополисан искључиво због блиске везе између пословних људи, углавном сумњивих квалитета, и оних на власти.

Поједини људи из Србије сумњивог морала и у иностранству су куповали предузећа, некретнине и акције али су један део новца убацили и у земљу. Тим прљавим новцем је заправо финансиран систем који се штити изнутра.

Модел приватизације омогућио је енормно стицање богатства појединцима сумњивог морала. Економски експерти који су били на власти онда али и ови сада су новац од приватизације који се процењује на око 70 милијарди долара потрошили, јер га у буџету нема. Углавном све досадашње приватизације у Србији су биле проблематичне и на штету националног интереса. Стога приватизације Телекома, ЈАТ-а и слично не обећавају да ће бити нешто другачије.

Да би српска власт обезбедила милијарду-две евра страног новца, и тако ублажила социјалне тензије, спремна је да прода најуспешније домаће предузеће Телеком, и то када није најбоље време за продају јер је земља још у кризи. Продати предузеће како би се дошло што пре до новца, знајући унапред да ће његова цена бити мања него у нормалним економским околностима, само говори о жељи да се појединци задрже на власти. Власт ће добијеним новцем од продаје Телекома „куповати” социјални мир и куповати за себе политичку подршку. Али, то ће бити јако лоше за национални интерес односно државу и становништво¹⁶.

16 Процењена вредност Телекома у еврима коју ће изградити потенцијални инвеститор директно зависи од нивоа девизног курса на дан процене. У случају настављања депресијације динара до тренутка продаје Телекома његова вредност могла би бити обезвређена износом који се мери стотинама милиона евра. Због тешке економске ситуације владу Србије интересује само новац. Овога пута имали би репризу из 1997. године, када је продат део Телекома како би се пребродила криза у наредних година дана. И овога пута ће владина политика бити популистичка.

Корупција је тамо где има највише новца и где су највећа дискрециона овлашћења. Спреге политичких странака и тајкуна су под окриљем власти. Међу странкама на власти и опозиције као да постоји прећутан договор да се такав систем очува што дуже, јер се очигледно финансирају из истих извора.

Политичке странке у Србији главни су извор корупције. Сумњиви начин финансирања политичких партија, тајност финансирања, јавне набавке, не-транспарентност трошења новца пореских обвезника, постављање искључиво страначки подобних на јавне положаје, притисак владајућих структура на правосуђе, као и непостојање или блокада институција, допринели су оцени да Србија већ три године заредом стагнира у борби против корупције. То потврђује податак Transparency International који је објавио индекс перцепције корупције¹⁷ за 2009.

У извештају¹⁸ Transparency International Србија је оцењена индексом корупције 3,5 и заузела је 83. место међу 180 земаља (два места боље него 2008). Али, треба да забрињава што се Србија и даље налази међу земљама које имају значајне проблеме с корупцијом¹⁹.

Према истраживањима, највише корупције у Србији има у финансирању политичких странака, здравству, грађевинарству и урбанизму и финансирању инфраструктурних пројеката. Поред тога, готово сви послови који се финансирају из буџета скупљи су због корупције за 20 до 30 одсто.

Информација да су сви послови који се финансирају из буџета скупљи услед корупције требало би некога у држави да забрине. Најновији податак о индексу перцепције корупције сугерише да је реч о тешком системском проблему у Србији. И док се нешто истински не уради на плану искорењивања корупције – односно док власт у држави не предузме мере којима би се развргла спрега криминала, политике, привреде и правосуђа – Србија неће моћи да напредује, а поготово не да се укључи у европске интеграције.

Већ су стигли захтеви из Европске уније и САД да се мора кренути у искорењивање организованог криминала. Сада је Србија под лупом Европе и САД, али не због саме Србије већ пре свега због њих самих. Много је прљавог новца убачено у западне земље из Србије и источних земаља, и интерес Европе и САД је да се заустави вал корупције и криминала који би могао да уздрма њихове системе и произведе нове кризе.

17 Индекс корупције до 5 указује да је корупција озбиљан системски проблем у држави. Индекс који прелази 5 показује да је корупција у држави подношљива. Земље чији је индекс 1 говори да су оне огрезле у корупцији.

18 Извештај *Transparency international*-а објављен је 18. новембра 2009.

19 Србији друштво чине Свазиленд, Тринидад и Тобаго, Ел Салвадор и Гватемала. Боље од Србије пласирала се Словенија (26. место, с индексом перцепције корупције 6,6), Хрватска (66. место, с индексом 4,1), Црна Гора (69. место, са индексом 3,9), Македонија (71. место, са индексом 3,8), а лошија је једино Босна и Херцеговина која је заузела 99. позицију, с индексом перцепције корупције 3,0. Иза Србије налази се Албанија (95. место) с индексом перцепције корупције 3,2.

КРИЗА УДАЉАВА СРБИЈУ ОД ЕВРОПСКЕ УНИЈЕ

Шансе за пријем Србије у Европску унију су јако мале²⁰ све до опоравка светске економије²¹ а пре свега привреда западних земаља.

Економија Запада се суочава с изгубљених наредних десет година. Евро и долар су нестабилни, државни дугови енормно расту, цена злата расте, Кина економски надјачава Немачку и Јапан. Нова декада ће донети велике проблеме и Европској унији. Већ 2010. настаће криза због дугова и криза због сиромаштва. У наредним годинама треба и даље рачунати на ниски привредни раст, високу незапосленост и сиромаштво. Последице кризе због дугова и даље ће тешко оптерећивати државе. И велика је вероватноћа да ће се опоравак привреде западних земаља осетити тек 2020.

Нажалост, опоравак привреде Србије ће бити много дужи. Будући да је Србија у протеклих девет година, тачније од 2000. до 2009, имала просечан раст БДП од 5,4 одсто биће јој потребан веома дуг период да се врати у групу средње развијених земаља, у којој се налазила 1989. године²².

Србија – каква је данас – економски не одговара Европској унији. Она би само представљала додатно оптерећење за Унију. Већ сада због последица дужничке кризе у неким земљама чланицама ЕУ створене су велике дилеме о даљем проширењу Уније.

20 Нереална су очекивања представника власти у земљи о брзини интеграције Србије у ЕУ. У тексту на сајту WAZ.EUobserver констатује се следеће: „Чак и у најбољем случају, без политичких фактора који успоравају процес, Србија не може да добије статус кандидата пре 2011. Приступни преговори би онда могли да почну 2012. и да буду закључени 2016. с уласком 2018. Ипак, с обзиром на вероватне компликације на том плану, 2020. је много реалистичнија процена”. У тексту још пише: „Када Београд изручи Младића, земљама чланицама ће бити потребно неколико недеља да дају мандат Европској комисији да припреми званично мишљење о апликацији Србије. За реализацију те процене биће потребно још годину дана или дуже. Та процена ће створити основу за политичку дебату о основаности понуде за чланство.” (Извор: WAZ.EUobserver, приступљено 9. 1. 2010)

21 Постоје наговештаји, на темељу информација о тржишту рада, да се САД приближава крају рецесије. Процена је да ће привредни раст ове године у Америци премашити три одсто. У Европској унији се очекује привредни раст од једва један одсто, мада се тек за мањи број углавном малих држава предвиђа негативна стопа раста у 2010. Али у Европи се још не може говорити о почетку опоравка привреде. Треба очекивати током целе ове године, а и надаље, наставак негативних кретања на тржишту рада. Европа ће се суочити са стагнацијом. Пре свега, зато што је тешко ускладити све разлике између земаља чланица које је криза изнела на видело. Поједностављено речено, неке земље су повезане с немачком привредом и ослањају се на извозни сектор, друге се ослањају на туризам односно на природна богатства која извозе као робу или услуге, а све остало увозе. Многе земље у Европи комбинују и једно и друго.

Поред тога, неке земље у Европи имају суфиците, а неке дефиците. Проблем, на пример, у европској монетарној унији јесте како уравнотежити улагања једних с дуговима других. Када недостају и тржишни и фискални механизми, извозници се суочавају са смањеном тражњом, а увозници с недостатком новца. Стога је мање и потрошње и производње. Стагнација у Европи може дуже да потраје. У другим деловима света привредни раст се убрзава или се стабилизује, што је добро како за оне који траже запослење, тако и када је реч о смањењу сиромаштва.

22 Према статистичком моделу процене су следеће. Да је Србија од 2000. године имала просечни годишњи раст од 10 одсто, било би јој потребно 21 годину да се врати на ниво из 1989. Те године је она била у групи средње развијених земаља.

Политички ставови који провејавају у 27 држава ЕУ своде се на то да примање нових чланица не би донело бољитак Унији²³. У Европској унији је дошло до *евројској замора* *проширења*. Сада је јако мала вероватноћа да ће Унија бити спремна да апсорбује Србију, јер Србија има низ озбиљних нерешених проблема. Најважнији међу њима су питање Косова, а које се односи на дефинисање спољних граница²⁴ Србије, затим нерешена питања с Хашким судом, те потреба да се у Србији спроведу корените унутрашње реформе. Ово мора бити темељан и дуготрајан посао, који неће моћи да се реши без великих тешкоћа.

Могло би се догодити да на основу политичке одлуке Србија буде превремено примљена у Унију, под условом да се реши питање Косова и Хага, иако неки технички услове претходно не би били испуњени, као и неки услове које је Европска комисија дефинисала за земље кандидате за чланство. На такву могућност указују примери Румуније и Бугарске, које су по многим економским показатељима иза Србије, а ипак су постале чланице Европске уније.

Међутим, цена превременог пријема Србије била би знато већа него њен неулазак у ЕУ, пре испуњавања свих потребних критеријума. Критеријум за пријем неће бити само спремност нове чланице за чланство, него процена спремности Европске уније да је апсорбује. У међувремену Србија мора да се спрема за координацију економске и монетарне политике с Европском унијом.

ЗАКЉУЧАК

Када је дошло до рецесије у Европи и свету, било је разумљиво да раст БДП-а заснован на потрошњи туђе хране, технике, новца не може бити трајан. Још једном се потврдило да је сваки раст који се темељи на туђој финансијској и материјалној моћи врло ризикантан, а вођење такве политике тотално погрешно. Негативне последице вођења погрешне политике су тешке и њихова рефлексија на економску сцену Србије ће бити дуготрајна.

Све ово наводи на закључак да ће веома брзо досадашњи модел економске политике морати да доживи крах, јер се више неће моћи заснивати на високој државној потрошњи, увозу и задуживању у иностранству.

Да држава Србија не би упала у још већу замку – која би је могла одвести директно у дужничко ропство, јер новим задуживањем под неповољним условима мора да рефинансирањем враћа камате на дуг – креатори макроекономске политике морају да промене модел, који очигледно није дао добре резултате.

23 ЕУ а нарочито државе у еврозони суочавају се с проблемом незапослености. Незапосленост у 16 држава еврозоне достигла је ниво од десет одсто у фебруару 2010, што је први пут од увођења евра. Шпанија с 19 одсто има највише незапослених. (Извор: *Eurostat*, приступљено 2. 4. 2010).

24 Дефинисане државне границе су услов за улазак у ЕУ. Чак се због тога говори о померању године уласка Хрватске у Унију. Из Брисела је званичном Загребу поручено да ће у ЕУ ући с Исландом 2013. године само ако реши отворена гранична питања са Србијом и Босном и Херцеговином до 2011. године (Извор: *Globus*, Хрватска, приступљено 2. 3. 2010).

Значи, држава мора да се суочи до краја с низом реформи ако заиста жели обезбедити дугорочни привредни раст. Мере које држава мора предузети треба фокусирати на смањење пореских и непореских оптерећења привреде и становништва, покренути приватизацију како би се на тај начин решио проблем неефикасности у фирмама које су у државном власништву, али и спровести ревизију досадашње приватизације (јер су у већини случајева у посед фирми и предузећа дошли људи с веома сумњивим моралним способностима и новцем који је стечен разноразним криминалним радњама) и осмислити мере за покретање новог инвестиционог циклуса у привреди. Ако се држава не ухвати у коштац с овим што је наведено, велики број компанија ће бити суочен с пословним проблемима. Другим речима, ако држава не обезбеди стабилне изворе финансирања за домаћу привреду тада ће бројне компаније бити приморане да наставе спроводити радикалне мере пословне политике попут отпуштања радне снаге, а у циљу смањења трошкова.

Држава мора да интервенише код оних предузећа и компанија које имају шансе да повећају своју конкурентност. Државним интервенцијама је потребно деловати на повећање капитала то јест капиталне опремљености и управљачких капацитета то јест знања и технологије. Њене интервенције би требале бити у сектору енергије, нових технологија, хране односно зелених технологија, и услуга у здравственом туризму, које стварају више додатне вредности. Зелене технологије биће најбрже растући сектор привреде. Исто тако, мора се креирати нова индустријска политика заснована на државној интервенцији. Та нова политика мора бити праћена пореском и фискалном политиком. Дакле, интервенција државе је потребна како би се стимулисао нови циклус привредног раста и како се не би догодио још већи губитак поверења међународне заједнице у способност власти и домаћих експерата да привреду Србије усмере ка узлазној путањи.

С обзиром на то да је Србија оцењена као земља у коју није пожељно инвестирати, њој само споразум с ММФ-ом помаже да пошаље сигнал свету односно потенцијалним инвеститорима да је земља под контролом Фонда, што јој је донекле гаранција да може да тражи кредите и код других кредитора. Разуме се, држава ће кредите добијати уз велику цену, пошто се финансијери прибојавају ризика улагања у земљу у којој владају велика корупција и криминал – изузев оних инвеститора који у таквом амбијенту виде сопствени интерес. Дакле, Србија ће ублажавати економску и политичку кризу током целе ове године, јер окосницу економске политике у 2010. ће представљати спровођење аранжмана с Међународним монетарним фондом.

Држава сада нема довољно маневарског простора и мора веома брзо да се обрачуна с корупцијом и криминалом и да предузме мере за излазак из привредне кризе, што неће бити нимало једноставно. Времена за губљење више нема, јер поред решавања интерних проблема, морају се решавати и екстерни проблеми, као и испунити сви захтеви и критеријуми које је поставила Европска комисија земљама будућим чланицама Уније. Србија је кренула према Европској унији, али биће потребно још доста времена да до ње стигне. Јер поред напред

наведених ефеката криза које су генерисане изнутра и које коче развој и мењају путању кретања Србије према жељеном циљу, још увек су присутни и екстерни фактори. Ако се „зараза” кризе рашири на неке веће привреде ЕУ, попут Италије и Шпаније, тада све добија друге димензије. Позиционирање Србије у оквиру глобалних координата Европске уније ће бити у далекој будућности.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

- Грк, Снежана (2009). Социјалне неједнакости у фокусу економске и финансијске дисхармоније, *Српска политичка мисао*, № 4, 2009, Београд: Институт за политичке студије.
- Грк, Снежана (2010). Деструктивна национална економија и политика удаљава Србије од Европске уније, *Национални интерес*, № 1, 2010, Београд: Институт за политичке студије.
- Грк, Снежана (2010). Курс као механизам у функцији економске политике Србије, *Српска политичка мисао*, № 2, 2010, Београд: Институт за политичке студије.
- European Central Bank (2008). *Statistics*, Frankfurt: Pocket Book.
- European Commission (2009). *Eurobarometer Survey on Poverty and Social Exclusion*, Luxembourg: Publication Office of the European Union.
- Galbraith, John Kenneth (2008). *The Predator State: How Conservatives Abandoned the Free Market and Why Liberals Should Too*, Kindle Edition.
- Грк, Снежана (2009). Structural Reforms in Serbia: Preparing for the Future, *South East European Studies Association*, Panel Serbia in Transition: 2000–2010, American Association for the Advancement of Slavic Studies (AAASS), Boston, November 12–15, 2009.
- Грк, Снежана (2009). Србија у озрачју европских интеграција, у: *Србија и Европа – економија, друштво и политика*, ур. Снежана Грк, Београд: Институт друштвених наука.
- Грк, Снежана (2009). Србија у вртлогу економске кризе, у: *Криза и глобализација*, ур. V. Vukotić, Београд: Институт друштвених наука.
- International Monetary Fund (2009). *International Financial Statistics*, March 2009.

EFFECTS OF THE SERBIAN CRISIS

SNEŽANA GRK

Institute of Social Sciences, Belgrade, Serbia
grksnezana@gmail.com

SUMMARY: Serbia has not yet come out of the economic crisis that it entered long before the global economic and financial crisis, which started to show its more severe effects at the end of 2008. The way out of this economic crisis will not be easy because Serbia's development is not sustainable in the long run. Also, new crises – social and debtors' – are already on the horizon, and they will only accelerate the

breakdown of the economic system in Serbia due to the application of the wrong economic model, accompanied by massive corruption and crime. In order to alleviate the consequences of the economic system's breakdown, the present economic model based on large state consumption, import and foreign debt has to be changed very quickly. However, the problem is not just the amount of foreign debt, but also the tempo by which it is increasing. Unless the model is changed, the price Serbia will pay in the economic, social and political field will be enormous, and the result will be the loss of its economic independence and political sovereignty. Such a Serbia, with a destructive national economy and politics, will not be needed by the EU.

KEY WORDS: macroeconomic policy, economic crisis, unemployment, currency, loans, external debt, exports, corruption, European Union